Međunarodni simpozij studenata Doktorskog studija Arhitektura i urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 16. studenog 2023. Zagreb

OSOBITOSTI HERCEGOVAČKE TRADICIJSKE ARHITEKTURE NA PRIMJERU SELA CRNAČ

Gabrijela Rajič
voditeljica radionice: Katja Marasović; mentor: Davor Andrić

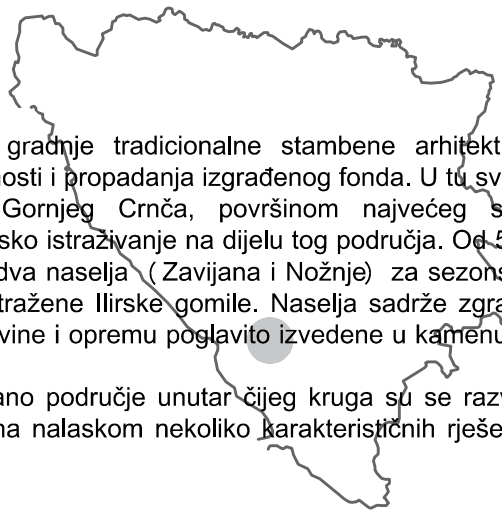

Cilj istraživanja je zabilježiti znanja i vještine gradnje tradicionalne stambene arhitekture Hercegovine kojima prijeti zaborav uslijed zapuštenosti i propadanja izgrađenog fonda. U tu svrhu intervjuirano je starije stanovništvo područja Gornjeg Crnča, površinom najvećeg sela sjeverozapadne Hercegovine, te je provedno terensko istraživanje na dijelu tog područja. Od 550 ha detaljno je obrađeno 40 ha, koje se sastoji od dva naselja (Zavijana i Nožnje) za sezonsko stanovanje, doline s dva izvora te još uvijek neistražene Ilirske gomile. Naselja sadrže zgrade stambene i gospodarske namjene, popratne građevine i opremu poglavito izvedene u kamenu te manjim dijelom u drvu i drugim materijalima.
Postoje elementi gradnje karakteristični za odabrano područje unutar čijeg kruga su se razvile specifičnosti oblikovanja kamena koja su potvrđena nalaskom nekoliko karakterističnih rješenja prisutnih u ostacima naselja.

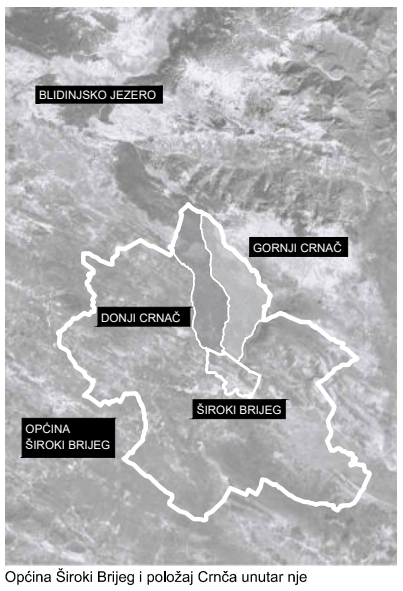

Općina Široki Brijeg i položaj Crnča unutar nje

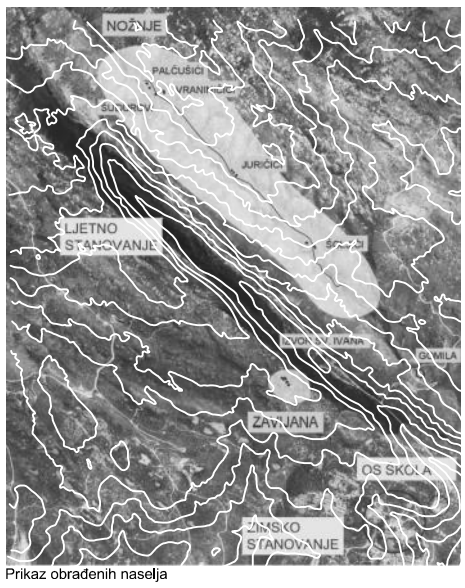

Prikaz obrađenih naselja

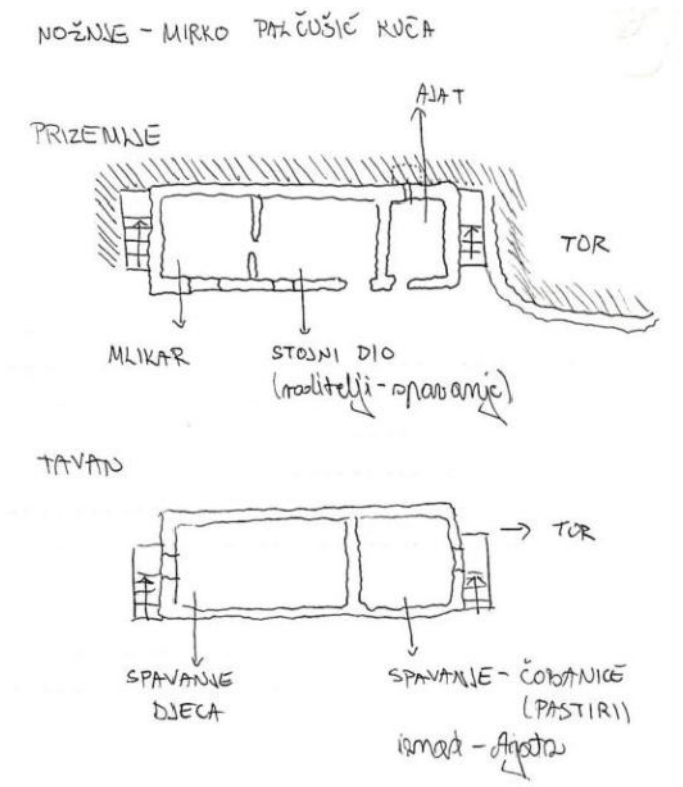

Tradicionalna hercegovačka kuća je najčešće bila izdužena prizemnica, a postojale su dvije tipologije: na ravnom ili kosom terenu (gdje je jedan dio kuće ukopan). Kuća je bila podijeljena na dva dijela: stambeni dio s ognjištem i dio za obradu mlijeka - *mlikar*. Uz osnovni volumen često je dodavan servisni - *ajat*.

Suhozidne stepenice uz pročelje između terasa s pogledom na ajat i kuću, Nožnje

Unutar obuhvata se nalazi i katnica u Zavijana koja je jedna od tri u selu. Ima prizemlje, odnosno suteren, i kat. Zidana je priklesanim kamenom povezan *rudačom* koja se dobivala miješanjem zemlje crvenice i gašenog vapna. Uočena su tri tipa nadvoja: kameni luk, ravna kamena greda s lukom te lučno oblikovana kamena greda (karakteristika seoskog majstora iz Nožnja).

Unutrašnjost kamene katnice s vidljivim nadvojem, Zavijana

Lučno oblikovana kamena greda, Nožnje

Unutrašnji nadvratnik katnice, Zavijana

Na stambenim objektima sačuvana su dva tipa stropova: *trenica* i *lisa*. *Trenica* je drvena konstrukcija koja se sastoji od grednjaka i dasaka, a *lisa* od greda na koje su postavljane letvice između kojih se plelo šiblje. Strop je imao otvor - *promet*, koji je služio za spuštanje hrane skladištene na tavanu. Karakteristično za sve građevine je da su imale drvenu konstrukciju krova te pokrov od raževe slame. Poslije je raževa slama mijenjanja crijepom.

Drvena međukatna konstrukcija - *lisa* s vidljivim stropnim otvorom - *promet*

Drvena međukatna konstrukcija - *trenica*

Dovratnik ulaza u staju, Zavijana

Staje su zidane grublje obrađenim lomljenim kamenom te s jednom ili tri strane ukopane u zemlju. Veća je bila za ovce - *ovčarica*, a manja za krave - *kravarica*.

Ruševine štale - *ovčarica* u dvorištu kuće, Zavijana

Naselja Nožnje obiluje terasama i suhozidnim potpornim zidovima unutar kojih su rađene stepenice za pristup pojednim razinama. Stubišta su rijedak element, a ako su postojala kao materijal je korišten kamen (oslanjana na tlo) ili drvo. Unutarnjih stubišta nije bilo.

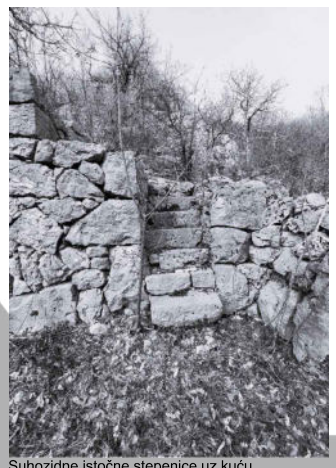
Suhozidne istočne stepenice uz kuću

Suhozidne stepenice između terasa

Čatrnja

Čatrnje uz kuću su zidane u kvadratnom ili pravokutnom tlocrtu. Pod i zidovi su bili od kamena, a prostor čatrnje je bio presvođen kamenim svodom koji se zidao na drvenoj oplati. Unutranje plohe čatrnje bile su ožbukane mortom koji se spravljao od gašenog vapna i crvenice ili su se oblagale glinom kako bi se osigurala vodonepropusnost. Otvor u svodu je često bio dimenzija 50 x 50 centimetara i bio je ograđen sa četiri deblje kamene ploče koje su se međusobno uglavile. Uz čatrnje ili staje su postavljana kamena korita.

Detalj spoja kameni ploča otvora čatrnje

Kameno korito

Kameno korito

Budući da stanovnici nisu bili bogati, u svakom segmentu su koristili prirodne datosti. Stoga su karakteristične i čatrnje rađene između stijena, ukoliko je to moguće, gdje bi se samo dvije strane ozidale te presvodile kamenim svodom.

Unutarnjost čatrnje rađene između dvije stijene

literatura:
/ Freudenreich, A. (1962), Narod gradi na ogoljenom krasu, Zapažanja - snimci i crteži arhitekta, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Zagreb - Beograd
/ Živković, Z. (2013.), Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Printera grupa
intervjuirani:
P. Karačić, M. Karačić, M. Rajič, J. Rajič, T. Rajič, S. Rajič, A. Rajič, S. Brekalo
izvori fotografija: autor